

Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Vollständige Neuedition, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014, ss. VIII + 1712.

Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Vollständige Neuedition. Quellen und Materialien. Band 1: Von den altkirchlichen Symbolen bis zu den Katechismen Martin Luthers, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014, ss. X + 969.

Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Vollständige Neuedition. Quellen und Materialien. Band 2: Die Konkordieformel, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014, ss. VI + 643.

Kluczowymi tekstami dla tożsamości konfesyjnej luteranizmu są księgi wyznaniowe, a więc wyznania wiary zgromadzone w „Księdze zgody” [dalej: FC], na którą obok trzech starokościelnych symboli wiary (apostolskiego, nicejsko-konstantynopolitańskiego, atanazjańskiego) składają się „Mały katechizm” [dalej: MK], „Duży katechizm” [dalej: DK] (1529), a także „Artykuły szmalcaldzkie” [dalej: AS] (1536) Marcina Lutra, „Wyznanie augsburskie” [dalej: CA] (1530) oraz „Obrona Wyznania augsburskiego” [dalej: ACA] (1531), a także uzupełniający to pierwsze „Traktat o władzy i prymacie papieża” [dalej: Traktat] (1537), wszystkie pióra Filipa Melanchtona, oraz będąca wynikiem prac grupy luteranckich teologów kolejnych pokoleń „Formuła zgody” [dalej: FC] (1577)¹.

¹ „Księga zgody” podlega recepcji w różnym zakresie jako podstawa doktrynalna w poszczególnych Kościołach luteranckich – por.: *Das Bekenntnis im Leben der Kirche. Studien zur Lehrgrundlage und Bekenntnisbindung in den lutherischen Kirchen*, wyd. V. Vajta, H. Weissgerber, Berlin – Hamburg 1963. Z tego względu największa międzynarodowa organizacja zrzeszająca Kościoły luteranckie – Światowa Federacja Luterancka określa w swoim statucie podstawy doktrynalne w odniesieniu do ksiąg wyznaniowych następująco: „W trzech ekumenicznych wyznaniach wiary i w księgach wyznaniowych Kościoła Luteranckiego, szczególnie w niezmiennym Wyznaniu Augsburgskim

Powszechnie używane wydanie krytyczne tych tekstów powstało na jubileusz „Wyznania augsburskiego” w 1530 roku². Doczekało się ono kolejnych 13 wydań, które pozostawiając zrab tekstu uzupełniały go o nowe wyniki badań nad poszczególnymi pismami. Przed ok. 20 laty powstała inicjatywa ponownego krytycznego wydania luterzańskich ksiąg wyznaniowych. Plon tych długoletnich prac, prowadzonych pod kierownictwem Ireny Dingel, ujrzał światło dzienne pod koniec 2014 roku w wydawnictwie Vandenhoeck & Ruprecht pod tytułem: *Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Vollständige Neuedition*, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014 [dalej: BSELK].

Edytorzy publikujący nowe wydanie ksiąg wyznaniowych przyjęli inną filozofię niż miało to miejsce w przypadku wydania z 1930 roku, które starało się dostarczyć czytelnikowi możliwie najstarszych zachowanych tekstów poszczególnych części LC. W BSELK znalazły się *editio princeps* albo *textus recpetus* poszczególnych części LC według jej wydania z 1580 roku. Przy tym jednak kładziono nacisk, by „udostępnić tą postać tekstu, która faktycznie była recypowana, otrzymała moc prawną i miała na celu długotrwałe oddziaływanie” (BSELK, s. V). Przejawem tego są różnorodne uzupełnienia w BSELK odbiegające od źródłowego wydania LC z 1580 roku. Widać to przede wszystkim w odniesieniu do katechizmów Lutra. MK uzupełniono bowiem o ryciny z wydania LC z 1584 roku, a także o niezamieszczone w wydaniu z 1580 roku *Taufbüchlein* oraz *Traubüchlein*, a więc formularze liturgiczne chrztu i ślubu, które dołączano do MK. Uzupełniono także DK o pominięte w wydaniu z 1580 roku „Krótkie napomnienie do spowiedzi”. Decyzja by oprzeć się na wydaniu LC z 1580 roku przyniosła także ze sobą jedną zasadniczą zmianę względem poprzedniego wydania krytycznego BSLK. W BSELK bowiem ACA nie jest zamieszona według tzw. *editio princeps* z kwietnia 1531 roku (tzw. Quartausgabe/Quarttext), jak miało to miejsce w LC od 1584 roku (i BSLK), ale według tzw. *editio secunda* z września 1531 roku (tzw. Oktavausgabe/Oktavtext). Tekst ten był uważany przez samego F. Melanchtona za bardziej dopracowany niż *editio princeps*. Do głównych różnic w nim zawartych należy

i w Małym Katechizmie Marcina Lutra, widzi ona czysty wykład Słowa Bożego” (*Statut Światowej Federacji Luterńskiej* (przyjęty przez VIII Zgromadzenie Ogólne, 1990, Kurytyba, Brazylia, wraz ze zmianami przyjętymi przez IX Zgromadzenie Ogólne 1997, Hong-Kong i XI Zgromadzenie Ogólne 2010, Stuttgart, Niemcy), [w:] J. Sojka, *Wieczera Pańska jako nota ecclesiae w publikacjach Światowej Federacji Luterńskiej*, praca doktorska w ChAT, Warszawa, s. 427).

² *Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche*, Göttingen 1930 [dalej: BSLK].

zaliczyć lepiej ustrukturyzowane i skrócone opracowanie kluczowego artykułu IV, „O usprawiedliwieniu”.

Poszczególne części LC zostały w BSELK opracowane przez różnych teologów. Ich układ i redakcja przedstawia się następująco: starokościelne wyznania wiary (opr. Adolf Martin Ritter), CA (opr. Gottfried Seebaß i Volker Leppin), ACA (opr. Christian Peters, Rafael Kuhnert przy współpracy Bastiana Base), AS (opr. Klaus Breuer, Hans-Otto Schneider), Traktat (opr. Klaus Breuer, Hans-Otto Schneider), MK i DK (opr. Robert Kolb), FC (opr. Irene Dingel). BSELK zawiera także, będący częścią LC, *Catalogus Testimoniarum* (opr. Marion Bechtold-Mayer, Johannes Hund). Całość uzupełniają: wykaz skrótów, wykaz skrótów cytowanej literatury, a także indeksy: osobowy, miejsc biblijnych i rzeczowy. Wszystkie teksty przedstawione są paralelnie w wersji niemieckiej i łacińskiej (a „Wyznanie nicejsko-konstantynopolikańskie” także po grecku). Towarzyszą im wprowadzenia oraz potrójny aparat krytyczny. W pierwszym zawarto relewantne warianty tekstu pod względem językowym i rzeczowym. Drugi zajmuje się historią oddziaływania tekstu, wskazując między innymi istotne rzeczowo zmiany i przeformułowania w innych jego wersjach. Trzeci zaś zajmuje się stroną rzeczową, podając komentarze do tekstu (np. objaśnienia słownictwa), wskazując na pochodzenie cytatów (z podaniem odniesień do współczesnych edycji źródłowych lub do pierwszych wydań), a także objaśnienia historyczne. Poszczególne teksty zaopatrzone także na marginesach w przydatne odniesienia do paginacji BSLK, a tam gdzie było to możliwe także do wydania dzieł F. Melanchtona w *Corpus Reformatorum*.

Najważniejszą innowacją wydania BSELK polega jednak na tym, że nie wyczerpuje jej powyżej scharakteryzowany tom zawierający teksty znajdujące się w LC z 1580 roku. Zespół edytorów pod kierunkiem I. Dingel przygotował także dwa uzupełniające tomy: *Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Vollständige Neuedition. Quellen und Materialien. Band 1: Von den altkirchlichen Symbolen bis zu den Katechismen Martin Luthers*, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014 [dalej: QuM 1] oraz *Die Bekenntnisschriften der Evangelisch-Lutherischen Kirche. Vollständige Neuedition. Quellen und Materialien. Band 2: Die Konkordieformel*, red. I. Dingel i in., Göttingen 2014 [dalej: QuM 2], w których przygotowano obszerny zestaw materiałów dodatkowych pomocnych przy badaniach nad poszczególnymi tekstami zawartymi w BSELK. Przygotowali je ci

sami redaktorzy, którzy opracowali edycję poszczególnych ksiąg wyznaniowych³.

QuM 1 dostarcza źródeł i materiałów stanowiących konteksty dla starokościelnych symboli oraz XVI-wiecznych ksiąg wyznaniowych, powstałych w latach 1529-1536. Wśród materiałów odnoszących się do symboli znalazły się tu różnorodne wyznania wiary starożytnego Kościoła, które pozostają w powiązaniu z poszczególnymi z trzech starokościelnych symboli wiary (m. in.: Wyznanie Marcelego z Ancyry z 341 r.; Wyznanie nicejskie z 325 r., czy wyznanie pierwszego soboru w Toledo 401[?]/447) W sumie dla wszystkich trzech starokościelnych symboli wiary przygotowano razem 14 tekstów lub ich fragmentów. Umieszczono je w QuM 1 w ich łacińskich bądź greckich oryginałach oraz zaopatrzone w tłumaczenia na język niemiecki.

Zdecydowanie najobszerniejsze w QuM 1 są materiały dotyczące CA i ACA. W grupie tych pierwszych znalazły się zarówno teksty poprzedzające *editio princeps*, która stała się podstawą edycji w BSELK („Artykuły Szwabachskie”, recenzja norymberska CA [Na], czy odpis Spalatyna), a także kolejne wersje tzw. CA Variata (z lat 1533, 1540, 1542). W sumie CA towarzyszy 11 tekstów lub ich fragmentów. W przypadku „Obrony Wyznania augsburskiego” w QuM 1 znalazły się ewangelickie zapiski na temat treści Konfucacji, a także kolejne rękopisy oraz edycje drukowane ACA (w tym także łaciński tekst niezamieszczony w BSELK *editio princeps* z kwietnia 1531 r.). W sumie ACA opatrzone 15 tekstami lub fragmentami. Na tle szerokiego wyboru tekstów powiązanych z CA i ACA wybór tekstów poświęconych AS wygląda skromnie. Znalazły się w nim jedynie lista podpisów pod AS (zestawiona z faksymilami zachowanej oryginalnej listy podpisów), a także łacińskie i angielskie tłumaczenia tekstu AS z lat 1541/42 oraz 1543. Podobnie ma się rzecz z katechizmami, które w QuM 1 opatrzone łacińskimi tłumaczeniami *Taufbüchlein*, *Traubüchlein* oraz „Krótkiego napomnienia do spowiedzi” z DK, a także katechetycznymi tekstami z „Mów stołowych” Marcina Lutera oraz pieśniami katechizmowymi ze *Babstschén Gesangbuch*. W QuM 1 nie zamieszczono także żadnych materiałów odnoszących się do Traktatu. Teksty, podobnie jak w BSELK, opatrzone w QuM 1 osobnymi wprowadzeniami oraz potrójnym aparatem

³ W pracach nad materiałami odnośnie CA nie wziął udziału nie żyjący już Gottfried Seebaß. Roberta Kolba przy opracowaniu materiałów do katechizmów Lutera wsparł Johannes Schilling, zaś przy opracowaniu materiałów do FC Marion Bechtold-Mayer wsparli Irene Dingel i Hans-Christian Brandy.

krytycznym, a tom uzupełniają: wykaz skrótów, wykaz skrótów cytowanej literatury, a także indeksy: osobowy, miejsc biblijnych i rzeczowy. Zastosowano także na wzór BSELK, tam gdzie to było możliwe, odniesienia do paginacji *Corpus Reformatorum*.

QuM 2 skupia się natomiast na źródłach i materiałach dotyczących FC. Zebrane w niej źródła podzielone zostały przez redaktorów na dwie części. W pierwszej z nich zgromadzono kolejne dokumenty, które stały się etapami do powstania FC, od pięciu artykułów Jakuba Andreae (1568/69), przez sześć kazań tego autora (1573), „Zgodę szwabchską” (1573/74), „Zgodę szwabachsko-saksońską” (1575), aż po „Formułę maulbrońską” i „Księgę z Torgawy” (obie z 1576). W tej części każdy z tekstów został poprzedzony osobnym wprowadzeniem. W części drugiej natomiast zebrano 7 kolejnych wersji przedmowy do FC z lat 1578-79, poprzedzonych zbiorczym wprowadzeniem. Teksty opatrzone podwójnym aparatem krytycznym (za wyjątkiem opracowanych według innych wytycznych wydawniczych pięciu artykułów i sześciu kazań Jakuba Andreae, które zostały przygotowane niezależnie wcześniej i do omawianej edycji przejęte zostały w niezmiennym opracowaniu). Pierwszy z nich odpowiada aparatowi rzeczowemu, drugi zaś aparatowi zajmującemu się historią oddziaływania tekstu z pozostałych tomów edycji. W QuM 2 zrezygnowano z aparatu podającego warianty tekstu. Tom, tak jak poprzednie, uzupełniają: wykaz skrótów, wykaz skrótów cytowanej literatury, a także indeksy: osobowy, miejsc biblijnych i rzeczowy.

Omawiana edycja luteranckich ksiąg wyznaniowych nie tylko jest w stanie zastąpić dotąd używane wydanie BSLK, ale jest dla badacza spuścizny konfesyjnej luteranizmu narzędziem dużo bardziej kompletnym. Szczególną wartość przedstawiają tomy QuM 1 i QuM 2, dające przegląd materiałów strony ewangelickiej powiązanych z poszczególnymi księgami wyznaniowymi; ich wybór jest szczególnie szeroki w przypadku CA, ACA i FC. Wydaje się to dobrą decyzją, gdyż różnorodne teksty stanowiące kontekst dla ksiąg wyznaniowych pióra Marcina Lutera zostały już zawarte i opracowane w *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*, t. 30 I Weimar 1910 (MK i DK) oraz t. 50, Weimar 1914 (AS). W BSELK zdecydowano się dostarczyć materiałów tam nie zawartych (tłumaczenia „Artykułów szmalkaldzkich”), czy stosunkowo trudnych do odnalezienia (wyciągi treści katechizmowych z „Mów stołowych”). Pewnym pytaniem, na które będą musieli w obliczu ukazania się BSELK odpowiedzieć

tłumacze LC w krajach nie niemieckojęzycznych jest kwestia, który tekst ACA uznać za obowiązujący. Czy jak chce tego BSELK za LC z roku 1580 *editio secunda*, czy też pozostać przy *editio princeps*, włączanego do wydania LC od 1584 roku⁴.

⁴ Na *editio princeps* opiera się polskie tłumaczenie ACA [w:] *Księgi Wyznaniowe Kościoła Luterskiego*, Bielsko-Biała 2011, s. 165-325; a także np. angielskie: *The book of concord: The confessions of the evangelical Lutheran church*, red. T. G. Tappert, Philadelphia 1959, s. 96-285, czy czeska: *Knihy svornosti. Symbolické čili Vyznavačské spisy evangelických církví augsburské konfese*, Brno 2006, s. 87-268.